

Erika Hallhagen: Vem bad om barnbokens präktifiering?

Ulf Stark och Lennart Hellsing tillsammans med elever från Alviksskolan under ett samarbete med Läsrorelsen 2001. Foto: Fredrik Sandberg/TT

Moralisk uppbygglighet kan i värsta fall vara ett hot mot läslusten – mer värdefullt är att aktivera själva livskänslan. Såväl Ulf Starks som Lennart Hellsings texter om barnlitteraturens väsen är viktig vuxenläsning i dessa dagar av nationalitetsfrämjande läslistor.

Erika Hallhagen

Publicerad 20:30

Detta är en understreckare, en fördjupande essä, dagligen i SvD sedan 1918. Åsikter som uttrycks är skribentens egna.

I den blå timmen en sen augustikväll på Nedre Manilla på Djurgården kom författaren Ulf Stark i samspråk med August Strindberg, som berättade att han just nu mest skrev sagor. Han konstaterade att det var en svår konst och när Ulf Stark – med en menande nick mot de kulturredaktörer som stod och surrade en bit bort – svarade att de flesta som bjudits in till Bonniers sensommarfest nog snarare högaktade poesin eller romanen, avfärdade Strindberg honom med ett "äh!"

"Det svåra är att skriva om livet och döden. Det svåra är att få språket att sjunga och brinna. Sen spelar det ingen roll om det är dramer, dikter, sagor eller romaner. Det är bara olika genrer med sina egna krav och traditioner."

Under sin långa författarkarriär drog Ulf Stark alltid en lans för fantasin. Han hade det efter sin mor som varje kväll satt på en pinnstol bredvid sina söners våningssäng och högläste ur "Tomtar och troll", Elsa Beskows bilderböcker och Bröderna Grimm. Skulle sagor inte ha någon funktion hade de inte funnits överallt, hos alla folk, i alla tider resonerade hon och fortsatte att läsa trots att barnens pappa muttrande gick runt i huset och drog upp husets klockor som för att hålla familjen kvar i det jordnära och kontrollerbara.

"Min pappa hade en skeptisk inställning till fantasin. Han såg den som något skilt från den 'verkliga' verkligheten. Den var nära släkt med lögnen och osanningen. Den var byggd på lösan sand", skriver Ulf Stark i nyutkomna "Man måste tänka på allt". Boken samlar ett antal av författarens tal och texter om barnlitteratur och ingår i Lilla Piratförlagets bokserie Böcker om böcker, en utgivning vars syfte är att fördjupa förståelsen för barnbokens konstnärliga potential.

Ulf Stark refererar tidigt till en annan klassiker som sedan 1963 har kommit att definiera genren, Lennart Hellsings "Tankar om barnlitteraturen" från 1963. Boken kom i nytryck 1999, men finns i dag bara att få tag på via antikvariat. I sin lilla bibel utkristalliserar Hellsing fyra huvuduppgifter för en barnbokstext: 1. Att lära barnet behärska språket. 2. Orientera barnet i tid och rum. 3. Orientera barnet socialt, det vill säga i relation till andra. 4. Att suggerera fram – eller kanske snarare aktivera – själva livskänslan. Inte helt oväntat är tar Stark fasta på det sistnämnda, med hans egna ord ska en bra barnbok "ställa det vedertagna på ända, gödsla våra själar med fantasi och en lagom dos av anarki".

Hellsings bok är skriven för att belysa ett fält som på 60-talet var sorgligt förbisett i akademien. Hans tankar blev upprinnelsen till att Svenska barnboksinstitutet grundades 1965 och på sikt att den första professuren i litteraturvetenskap med särskild inriktning mot barn- och ungdomslitteratur inrättades 1983.

”Man måste tänka på allt” är en mer lustfylld läsning, även om boken bitvis lider av för många upprepningar som borde ha städats bort – Stark skrev inte texterna med tanke att de skulle ligga ihop. På ett ofta mycket underhållande sätt tar han avstamp i den egna barndomen och med den som förklaringsmodell gör han utvikningar till litteraturen. Han berättar om hur den unge Ulf ljög om sina usla betyg och förfalskade sina föräldrars namnteckningar på de desamma – i fantasin var allt så oerhört lätt. Hotet om att bli ertappad gav en spänning i tillvaron, att hitta på alldeles för lustfyllt för att låta bli.

Mötet med det obegripliga var både lugnande och upphetsande och den totala motsatsen till det som skolan erbjöd.

Du borde bli författare, sa hans gymnastiklärare i realskolan när Ulf diktade fram ännu en nödlögn som skulle förklara hans sena ankomst, och gossen tog fasta på det. Efter att i början av sin karriär ”hittat på” att bli byrådirektör för Arbetsmarknadsstyrelsen, tog han tjänstledigt och skrev sin genombrottsbok ”Dårfinkar och dönickar” (1984). ”Ibland måste man ta genvägen över lögnen för att komma den så kallade sanningen inpå livet”, skriver den vuxne Ulf om boken där flickan Simone blir misstagen för att heta Simon och i stället för att avslöja sanningen bestämmer sig för att testa en ny identitet.

Lennart Hellsing har i ”Tankar om barnlitteraturen” ett mer distanserat angreppssätt, men ibland skymtar den mer krumeluriga författaren fram, som när han på sant hellsingskt vis går i strid mot de som hävdar att barn är ett gåtfullt folk. ”Av en charmfull visa har det blivit en pedagogisk halvsanning”, skriver Hellsing och betonar stycket med flera utropstecken. Han menar att det finns saker som skiljer barn och vuxna åt, men ännu mer som förenar oss. Och om det är några som kan anses gåtfulla torde det snarare vara vi vuxna som kanske inbillar oss att vi är rationella, men inte sällan är starkt påverkade av känslomässiga motiv.

Ulf Stark är även han skeptisk till mytologiserandet av barn, så till den grad att han värjer sig mot att dela in litteratur efter ålder. Han konstaterar att hans egen läslust tvärdog när den kom i kontakt med skolpedagogikens rättrådighet och det som ansågs lämpligt för en ettakluddare: "Det var bara fula och tråkiga ord i min läsebok." Så småningom hittade han emellertid tillbaka till lusten, bland annat via Verner von Heidenstams dikt "[Ensamhetens tankar](#)" och Arthur Rimbauds "Den berusade båten" som försatte hans själ i behaglig gungning. Mötet med det obegripliga var både lugnande och upphetsande och den totala motsatsen till det som skolan erbjöd: "Några av dom dikter som betytt mest för mej har jag aldrig riktigt förstått. Jag *förstår* inte ens alltid det jag själv skriver."

För all del fanns det även en lockelse i det motsatta, Stark minns sin barndoms serietidningar och Helsing skildrar vuxenvärldens förakt när barnet föredrar "uppenbar smörja" i stället för kvalitet, men menar att äkta konst alltid är ung och verksam och inte ska omgärdas av sakral högtidlighet. Inte heller går det att fastslå vad som är god läsning, skriver han, medan Stark tänker att det är naturligare att associera godhet till författare av barnböcker än vuxenförfattare. Men, frågar han, innebär det per automatik att själva litteraturen är god – "blir inte det lätt en blytung gloria av vetedeg"?

Jag kan inte låta bli att fundera över vad barnboksgiganterna hade sagt om den nuvarande regeringens idé med att instifta en kulturkanon. De var båda engagerade i ungas läsning och deras verk finns också representerade i den litteraturlista som Skolverket och Kulturrådet har presenterat. Helsing närvarar med den postuma diktsamlingen "Dinkeli dunkeli doja" och bilderboken "ABC" från 1961, Stark med tre av sina sista verk "En liten bok om kärlek", "Djur som ingen sett utom vi" och "Rymlingarna".

Lennart Helsing

TANKAR OM
BARNLITTERATUREN

RABEN & SJÖGREN

Helsing frågar sig i "Tankar om barnlitteraturen" om det finns böcker som alla svenskar bör ha läst, och skickar budkavlen vidare till Skolöverstyrelsen vars uppgift det var att utse vissa "stamböcker". Samtidigt konstaterar han att han inte tror på idén med dessa. I ett annat kapitel påminner han om att det även tidigare har funnits propåer vars syfte liknar motiveringen bakom dagens kulturkanon – att göra svensk kultur tillgänglig för fler. I slutet av 1800-talet kom till exempel en reaktion mot exotiska och utländska inslag i barnlitteraturen, vilket innebar att den svenska barnboken – däribland Elsa Beskows klassiker – fick en skjuts. Helsing skriver att det förde småbarnsboken närmare barnets naturliga miljö, men också att "det nationalromantiskt svenska kanske kom att breda ut sig en smula i överkant".

Ulf Stark kommer i "Man måste tänka på allt" i sin tur in på barns och ungdomars "sackande läsförmåga" i ett resonemang om 2012 års litteraturutredning och slår ett slag för högläsningsboken. Däremot är han kritisk till den uppsjö av förenklade lästräningsböcker som har växt i takt med larmrapporterna och talar om en allmän "praktifiering" av barnböcker där inget som skaver tycks få plats

...boken om något som skaver tycks ta plats.

I sin bok tycks han inte göra någon distinktion mellan barn- och vuxenlitteratur, kanske för att han själv som liten läste allt i sin fars bokhylla från logaritmtabeller till "Kvinnans sexualliv" i tre band på tyska och mellan varven även Harry Martinson och Søren Kierkegaard. Ungdomslitteratur tycks han bitvis vara nästan fientlig till, han tackar sin lyckliga stjärna att han som liten fick leta fritt i vuxenbiblioteket.

Hellsing ser inget motsatsförhållande mellan litteratur för vuxna och för barn, men finner det ur forskningssynpunkt relevant att definiera ordet barnlitteratur. Själv skrev han för att ge barn livsglädje, Stark för det barn som hans pappa aldrig riktigt fick vara. "Dårfinkar och dönickar"-författaren levde under devisen att det förflutna inte är dött, utan fortfarande lever, men på ett annat ställe. "Tittar man bara tillräckligt långt så kan man se det på nära håll." Som metod försatte han sig i ett barntillstånd som gjorde att han kunde se på världen som att den var alldeles färsk. Lennart Hellsing, såväl som Barbro Lindgren och Astrid Lindgren har vittnat om något liknande och tillvägagångssättet tycks vara minst lika effektivt som mindfulness när det kommer till att rasta den bubblande livslusten som finns någonstans inom oss alla innanför vuxenhetens pansar.

Jag bläddrar i "När pappa visade mig världsalltet", "Min syster är en ängel" och "En stjärna vid namn Ajax" och påminns om hur skickligt Stark skriver fram det som är förgånget och hur man som läsare hela tiden känner att sorgen och glädjen liksom vandrar tillsammans, som i verkliga livet. Under hela sin karriär förde Ulf Stark ett ständigt pågående samtal med döden. Precis som han gjorde den där kvällen i den bonnierska villan då han kände sig hemlös under alla porträtt av vuxenförfattare, men när han väl hamnade under August Strindbergs hittade en samtalspartner.

Erika Hallhagen

Frilansskribent, redaktör och kritiker

"Ett bålverk mot dumheten" – läs våra bästa streckare

”De senaste 100 åren har över 35 000 understreckare publicerats i SvD. Vi har valt ut 350 särskilt intressanta texter – och gjort dem fritt tillgängliga.”

Utforska 100 år med Under strecket

Så kontaktar du Under strecket

Redaktör: Ludvig Hertzberg

Mejl: understrecket@svd.se

Erika Hallhagen
